

Gazdasági hazugságok

Petschnig Mária Zita - *Mozgó Világ* 2005. 1.

Sokféleképp tud a politika a gazdaság tényeivel bánni anélkül is, hogy szándékosan hamis állításokkal árasztaná el a társadalmat. Ebben a tanulmányban néhány, az előző és a mai rendszerre jellemző olyan politikai megnyilvánulást, illetve játéklehetőséget mutatok be, amelyen keresztül e sokszínűség több vonatkozásban is felfejthető.

Az előző rendszer hamis gazdasági axiómáiról

Engels a párizsi kommün történéseit megtapasztalva kétségbeesett levelet írt eszmetársának, Marxnak arról, hogy a forradalmárok készpénznek vették elméletük, és mi lesz, ha ez így folytatódik. Az utókor – vélte Engels - a legszörnyűbb ítéletet fogja kiszabni ránk: ostobának fognak bennünket tartani. A történelem aztán még ügyabbul folytatódott. Lenin megalkotta a „leggyengébb láncszem” elméletét, amely ideológiai hivatkozási alappá tette az 1917-es októberi katonai hatalomátvételt.

Az előző, szocialistának nevezett rendszernek e lenini dogma volt a kiinduló tétele, ami után a kommunizmusra vonatkozó elképzelésekből vezették le a párt politikusai, ideológusai azokat a gazdasági törvényszerűségeket, amelyek alapján a szocialista gazdaság működik. Így a szocializmus alaptörvényét: az életszínvonal szakadatlan növekedését a legfejlettebb technika alkalmazásán alapulva. Vagy a tervszerű, arányos fejlődés törvényét, ami azt jelentette, hogy a szocializmus válságmentesen, kiegyensúlyozottan növekszik, mert nem a piac, hanem a népgazdasági tervezés irányítja. E fő tételek mellett láttak napvilágot azok az elméletek, amelyek – lévén, hogy az ártermelés kategóriái még nem voltak kiiktathatók – a szocializmusbeli piacgazdaság felsőbbrendűségének bizonyítását szolgálták. Ilyenek például: igaz, hogy a szocializmusban is van áru és pénz, de nincs infláció, szemben a kapitalizmussal, ahol az infláció az uralkodó osztály eszköze a kizsákmányolás fokozására, az állam pedig rendre túlköltsékezik a monopolistákat segítő, ellentétben a szocializmussal, ahol a költségvetések szufficitesek.

Ha hazugságnak azt nevezzük, amikor valaki vagy valakik szándékoltan hamis állításokat fogalmaznak meg, akkor a szocializmusra vonatkozó ideológiai tételek kiagyaloit nem nevezhetjük a priori hazugoknak. Hiszen elméletüket a vágyaik, az álmaik alapján állították fel, a társadalom boldogulását szolgálandón. Hazugsággá e tételek akkor merevedtek, miután a valóság tényei nem igazolták vissza a kommunizmusból derivált gazdaság képét, de a nézet képviselői továbbra is ragaszkodtak hozzá. S nemcsak elméletileg ragaszkodtak hozzá, de megpróbálták a gyakorlatot az elmélet igazolására felhasználni, miközben már tudták, hogy erőszaktevésükkel egyfelől hamis ideológiát tartanak fenn a tévedhetetlenség látszatának megőrzéséért, másfelől – feltételezhetően – tisztában voltak a várható negatív következményekkel is.

A továbbiakban néhány olyan jelentősebb példát emelek ki a magyar gazdaság történetéből, amelynek hazugsághátteréért komoly árat kellett fizetnünk.

Az életszínvonal szakadatlan növekedésének elmélete olyan mély bázis után, mint amit a második világháború nyomora jelentett, egy ideig még bizonyítható volt. Az ötvenes években azonban már csak manipulációval, vagy – ahogy ma mondanák – a politikai kommunikáció trükkjeivel, ami a megfélemlítés fegyverével ötvöződve elhallgattatta az igazságot. A hetvenes években - e tételt igazolandó - a magyar gazdaságot a politika belevitte az első nagy eladósodási periódusba. Ekkorra elfogytak a növekedés belső és baráti segítségen alapuló külső tartalékai, ugyanakkor az olaj- és nyersanyagárak a világpiacon az egekbe szöktek. Megkímélendő a hazai lakosságot a politika széles körben terjesztett szlogenje lett a „ránk

nem hat a világgazdaság”, aminek először reális alapját látta a magyar politikai vezetés abban, hogy a Szovjetunió nem emeli a szocialista országokba irányuló szállítmányaik árát. Miután e feltételezés irrealitása rövidesen kiderült, a megnövekedett számlák kiegyenlítésére hiteleket vettünk fel. A korabeli politikai elitben e döntésnek egyetlen ellenzője volt, aki viszont kulcsszereplőnek bizonyult, László Andor, a Nemzeti Bank elnöke (akit ezért nyugdíjaztak). Ekkor már nem volt szó direktben a szocializmus alaptörvényének érvényesüléséről (noha a tankönyvekben még ott szerepelt), Kádár János egyszerűen a „gulyáskommunizmuson” alapuló hatalmát féltette.

S miután a nyolcvanas évek elejére sikerült az országot eljuttatni a gazdasági összeomlás szélére, és fenyegetően vetült ránk is a lengyel hitelválság árnyéka, néhány év múlva megisméltődtek – hasonló okokból – a tíz évvel korábbiak. 1985-86 a második nagy eladósodás időszaka volt a rendszer meg- és fennmaradásának érdekében. Az 1985-ös pártkongresszuson Kádár Jánost azoknak a szirénhangjai győzték meg, akik szerint most már véget lehet vetni a „lapos kúszásnak”, mehetünk előre, tele van a devizakassza. Egy kicsivel több jóléért később éveken keresztül megszorításokkal voltunk kénytelenek fizetni. Bizonyára másként alakultak voltak a gazdasági rendszerváltás első évei is, ha nem nagy adóssággal és annak törlesztésére kevésbé alkalmas kapacitásokkal terhelten érkeztünk volna el Keletről újra a Nyugat kapujába.

A szocializmus felsőbbrendűségének bizonyítására fogalmazódott meg az a tétel, hogy a szocializmusban nincs infláció, sőt, a termelékenység szakadatlan növekedése nyomán az árszínvonal csökken. Az inflációmentes szocialista gazdaság bizonyítására alkották meg a hatóságilag megszabott, merev árrendszert, amelyben áremelkedés valóban nem volt kimutatható. Sőt, az ötvenes években – miután 1950-ben megszüntették a jegyrendszert és igen jelentős, a háztartásstatisztika szerint 40 százalékos áremelést hajtottak végre – csökkentették néhány termék árát. S hogy politikai hasznát még inkább besöpörhessék, az árleszállításokat május 1-jére időzítették. E korabeli politikai piár épp olyan hazug volt, mint a fekete fehéreként való eladása.

Inflációmentesen természetesen nem volt tartható az a gazdaság, ahol a bérek emelkedtek, a tőkelekötés gyorsabban nőtt a termelékenységnél, ezért a nagy árrendezések idővel kikényszerültek. Közben a forint értékvesztése áremelkedésen kívüli formákban nyilvánult meg, úgy mint a termékek, szolgáltatások minőségromlásában, hiányában, az emiatt kényszerűségből felhalmozódó megtakarításokban, felárakban, csúszópénzekben. 1968 előtt, ha a régi helyébe új termékfajta lépett – szokás szerint magasabb áron a helyettesítetté –, az árstatisztika ezt nem tudta áremelkedésként kimutatni, mert úgy volt módszertanilag kialakítva.

Noha 1968-tól, az új gazdasági mechanizmus bevezetésétől az árrendszer rugalmassága a különféle árformák alkalmazásával javult, a költségvetésnek tetemes hányadát emésztették fel az ár- és termelési támogatások, amelyek ráadásul hozzájárultak a termelők és fogyasztók dezinformálásához a tényleges ráfordításokat illetően. Mert az állam meg akarta kímélni a polgárait az infláció terheitől, kíméletlenül elbánt a vagyonukkal, hisz’ a fogyasztási támogatások a fejlesztési forrásokat emésztették fel, a fejlesztési, termelési támogatások pedig a gazdátlan állami tulajdonlás feltételei mellett hihetetlenül rossz hatékonysággal értékeseültek. A szocialistának nevezett előző rendszer zsákutcás jellege e folyamatokon keresztül is kiütközött. 1987-től több mint tíz éven át fizettünk évente két számjegyű inflációval a korábbi évek kíméletes árpolitikájáért (is).

A magyar költségvetés 1968-tól minden évben deficit volt (előtte azt állították, hogy szufficittel zárt), ám a hiánynak csak a töredékét mutatták be a parlamentben, vagyis hozták nyilvánosságra. A szocialista költségvetéshez ugyanis nem illett a deficit – ez volt az elméleti

trendi. Mivel a hiányt a későbbiekben sem tudták visszaszorítani, az elhallgatott hányadot nem lehetett csökkenteni, ami egyben azt is jelentette, hogy az államadósság publikus és nem publikus része is elvált egymástól. Ám 1982-ben, amikor felvételt nyertünk az IMF-be és a Világbankba – így menekültünk meg a valutáris összeomlástól – tájékoztatást kellett adnunk a gazdasági fundamentumokról. Ekkor – a botrányt kerülendő – a politikai vezetés amellett döntött, hogy konzekvensen kitart az elhallgatás politikája mellett, vagyis lehazudta az adósság nagyobb részét a nemzetközi intézmények előtt is, amit „kreatív könyveléssel”, titkosítva ide-oda eldugdoztak. S bár a Bretton Woods-i ikrek sejtették az átverést, tudomásul vették a bemutatott mérlegeket. Nem tudni, miben bízott a korabeli politikai vezetés, mert azt a legkevésbé sem hihette, hogy idővel vissza fogjuk fizetni a teljes adósságot, amivel tisztára moshatjuk majd magunkat.

A politikai rendszerváltás előestéjén a Németh-kormány úgy döntött, hogy a több évtizedes hazudozás tovább már nem leplezhető, és a miniszterelnök 1989 novemberében a parlamentben bevallotta a teljes államadósságot, 1100 milliárd forintban jelölve meg annak összegét (ma ennek több mint a tízszeresével rendelkezünk). A bejelentés nem váltott ki nagy megdöbbenést az addigra már számos politikai rácsodálkozásokon túlesett közéletben, és az IMF-t sem rázta meg a hír. De az elhallgatásért, a hamis adatszolgáltatásért fizetnünk kellett. Mégpedig 150 millió dollárt, ami akkor nekünk nagyon sokat jelentett, mert ismét üres volt a devizakassza, és a fizetési válság réme fenyegetett.

Az előző rendszer gazdaság- és társadalomirányításának bevett eszköze volt az információk titkosítása. Egészen elemi gazdasági tényeket is titkosítottak, nehogy reális képe legyen a társadalomnak a tényleges folyamatokról. Vagyis a rendszer nemcsak tévesnek bizonyuló, hamis ideológián nyugodott, de működésének, fennmaradásának is elemi követelménye volt az információáramlás korlátozása, illetve erős politikai ellenőrzés alatt tartása. A drill idővel oldódott, a diktatúra (a puha is) össze is omlott.

A statisztika hitelessége

Közismert nálunk a „kis hazugság, nagy hazugság, statisztika” szólás-mondás, amivel azt juttatja kifejezésre a modern kori népköltő, hogy a statisztika a legnagyobb hazugság. Ez abból fakadhat, hogy a statisztikai adatokban valóban senki nem tudja tetten érni magát, ami rendjén is van, hiszen a statisztikában a különböző egyedi jelenségek átlaga jut kifejezésre, átlagember pedig nincs.

A statisztikai adatközlés helyénvalóságát vagy helyén nem valóságát akkor tudnánk megállapítani, ha lenne legalább még egy statisztikai hivatalunk, amelynek adatgyűjtése konfirmálná az első számú eredményeit. Teljes körű második rendszer kiépítésére azonban nincs mód. Jobb híján el kell fogadnunk a Központi Statisztikai Hivatal adatközléseit, amit bizonyos mértékig az összefüggések segítségével és más felmérések, kutatások révén némiképp ellenőrizni tudunk. Ám ekkor is legfeljebb annak adhatunk hangot, hogy egyik vagy másik adat gyanús, de hogy mi lenne pontosan a helyén való, nem tudjuk megmondani.

Kétségtelen, nagyobb volna a társadalmi bizalom a KSH iránt, ha olyan nemzeti intézménynek tekintenénk, amely a parlament és nem a kormány felügyelete alatt áll, elnökét pedig a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezné ki – a kormányzati ciklusokon átívelő határidővel. A kormányváltás/KSH-elnökváltás 1998-ban megjelent, majd a Medgyessy-kormány alatt is folytatódó gyakorlata nem erősítette a Statisztikai Hivatal hitelességét, adatközlései objektivitásának, befolyásolás-mentességének látszatát (itt is érvényes: nemcsak objektívnek kell lenni, annak is kell látszani).

Lehetséges, hogy a KSH adatai nem tükrözik pontosan a valóságot, de ezt csak akkor nevezhetnénk hazugságnak, ha bizonyítani tudnánk, amit nem tudunk: az intézmény

szándékosan megtéveszti az állampolgárokat. A dezinformálás lehetőségét bekorlátozza, hogy az adatok sok kézen mennek keresztül, és nemzetközileg elfogadott szabályok szerint kerülnek feldolgozásra. A tudatos félrevezetéstől függetlenül is téves lehet az információ, ha az adatfelvétel rossz volt, a becslések nem voltak eléggé megalapozottak. Ilyen mindig előfordulhat, és mivel mindig előfordulhat, feltételezhetjük, hogy a hiba állandó, tehát a tendenciát lényegesen nem torzítja.

Amiből valóban problémája adódik az elemzőnek, az az adatok időnkénti revideálása. Amikor egy vagy több számot felülvizsgálunk, és nem publikáljuk annak indokát. Van olyan adat, aminél számítani lehet erre, mert eleve előzetesként közlik, mint például a GDP vagy a beruházások alakulása. Bár a többszöri nagyobb rángatás ezeknek sem tesz jót. Rongálja a Statisztikai Hivatal hitelességét, ha hosszabb távra visszamenőleg vagy/és nagy mértékben változtatja meg korábbi adatközlését. Ilyenkor vagy elhiszük, hogy a változtatás pontosítás és nem szándékos manipulálás, vagy nem.

Nagy bizalom kellett például annak a tudomásulvételéhez, hogy 1996-ban nem négy százalékkal csökkentek, hanem öt százalékkal nőttek a beruházások. Számos kérdés merült fel bennem akkor is, amikor 2004 tavaszán 2000-ig visszamenőleg módosította – olykor jelentős mértékben – a Statisztikai Hivatal a negyedéves GDP részadatait (az állóeszköz-fejlesztés 2001. évi 3,1 százalékos növekedését például 5 százalékra korrigálta.), miközben már lezárt adatfelvételekről, dokumentációkról volt szó.

Nem javította a KSH iránti bizalmat a 2003. évi GDP ütemének 2004 őszén publikált módosítása sem, amelyből kiderült – ami egyébként sejthető volt -, hogy a fogyasztás dinamikája nem hűlt olyan mértékben, mint ahogy azt az előzetes adatok jelezték. Eszerint nem 6,5, hanem 7,6 százalékkal nőtt 2003-ban a háztartások fogyasztása, a közösségi fogyasztás növekménye pedig 1,9 százalék helyett 5,4 százalékra emelkedett. A módosítás kb. 200 milliárd forintot jelentett a teljes fogyasztási körben, vagyis nem kis összegekről volt szó.

Játék a számokkal

Ha a statisztikai adatok korrektek és nem is változnak, akkor is sok lehetőséget adnak akár homlok egyenest ellentétes vélemények megfogalmazására is. Ez esetben a felelősség nem az adattermelőkön, hanem az adatfelhasználókon, az értékelést készítőkön van.

Lehet variálni a különböző időpontokra vonatkozó adatokkal. Így például a 2004. októberéről szóló inflációs számok alapján a következő megállapítások tehetők:

- Az infláció az előző hónaphoz képest erősödött (a szeptemberi 0,1 százalékkal szemben 0,5 százalék lett).
- Az infláció 2004. októberében az előző hónaphoz képest jelentősen alacsonyabb volt az egy évvel korábban mértnél (a mostani 0,5 százalékkal szemben 2003-ban 0,8 százalék mutatkozott).
- Az infláció üteme októberben tovább csökkent (szeptemberben még 6,6 százalék volt, októberben 6,3 százalék).
- Az infláció üteme 2004 októberében (6,6 %) jóval magasabb volt, mint 2003 októberében (4,4 %).
- Az infláció 2004 első tíz hónapjában lényegesen nagyobb volt az előző évinél (7 százalék, szemben az egy évvel korábbi 4,4 százalékkal), ám az éven belül lezajló infláció különözete ennél jóval kisebb volt (0,7 %-pont).

Vagyis arra a kérdésre, hogy hogyan alakul az infláció, adott időben legalább ötféle válasz adható – a hivatalos adatok alapján. Külön-külön mind-mind igaz, de ha csak egyetlen – nekünk tetsző – megállapítást ragadunk ki, már hamisítjuk az összképet. (A korrekt választ így lehet megadni: 2004-ben bár az infláció magasabb, mint 2003-ban volt, de az esztendőn belül – májust követően – havi üteme csökkent, így októberben is, noha ebben a hónapban a mérséklődés kisebb volt, mint szeptemberben.)

A munkanélküliség és a foglalkoztatás alakulásáról közelmúltban lefolyt ellenzék és kormány közti viták is azon tételeződtek, hogy a felek a rendelkezésre álló számos adat közül - különböző viszonyítási pontokra hivatkozva - az általuk hangsúlyozandónak tartottat emelték ki.

Lehet azzal is játszani, hogy milyen adatokat kapcsolunk össze. Ha például azt akarom bizonyítani, hogy milyen jó lendületben van a magyar gazdaság, akkor a momentán valóban kedvezően alakuló kibocsátási dinamikával hozakodok elő. Ha viszont ezt cáfolni akarom, vagy súlytalanítani, akkor arról szólok, hogy a 2004. évi négy százalékra felfutó ütemnél a többi csatlakozó uniós ország zömében nagyobb a növekedés. Vagy arra irányítom a figyelmet, hogy a növekedés nem egyenletes, nem terjed ki minden ágazatra, van, ahol a termelés továbbra is csökken. De ha azt akarom bemutatni, hogy mennyire kockázatos a magyar gazdaság pozíciója, akkor a magas fizetési és költségvetési mérleghiány adatait veszem elő. A felsorolt esetekben nem az adatokkal, hanem az értékelővel van gond. De az értékelőre sem foghatjuk rá eleve, hogy hazudik, mert állításai mind helytállóak, csak a súlypontokat ítéli meg szubjektíven, van, amit súlyánál nagyobbra értékel, van, amiről hallgat, van, aminek elhallgatja a háttérét, és van, amit súlytalanít. Az így kikerekedő összkép azonban hamis lesz, torzó lesz, aminek kereteit az értékelő szándékai alakították ki. Ha a bemutatott féligazságokkal szemben olyan értékelés fogalmazódik meg, amely az előző hiátusait pótolja, és a hangsúlyokat áthelyezi, tehát a vélemény csupán reflektív, akkor két féligazság feszül egymásnak. A közönség pedig szimpátiája, hitbéli meggyőződése alapján fogadja el az egyiket vagy a másikat a maga számára teljes igazságként. Ez tulajdonképpen az egész társadalom megvezetését és kiszolgáltatottságának növekedését eredményezi.

Az utóbbi évek nagypolitikai játékainak csomópontjai

Eszement kampányok

Az 1998-as parlamenti választások kampányában jelent meg jellemző módon először, hogy a hatalom megszerzésére törő, ellenzékben lévő politikai tábornak semmi sem drága. Olyan ígéreteket enged meg magának, amelyekre nyilvánvalóan nincs és nem is lesz fedezet. A Kisgazdapárt járt az élen. Programja csakis és kizárólag politikailag volt konzekvens, amennyiben durva populista ígérvényeivel semmi másra nem koncentrált, mint a tudattalan, gazdasági kérdésekben járatlan választópolgárok szavazatainak megszerzése. A Fidesz ugyancsak ígérek garmadával árasztotta el az urnák elé járulókat, de fedezetükre legalább felajánlotta, hogy hatalomra kerülésüket követően 7 százalékos lesz magyar gazdaság növekedése. Ez a dinamika – állította Matolcsy György – benne van a gazdaságban, csak ki kell hozni belőle, és ők erre képesek. (Nem voltak képesek, 1999-2002 között a GDP 4,2 százalékos éves dinamikát jelzett.)

Miután az MSZP a Fidesz 1998. évi győzelmét az ígéretéseknek tudta be, a 2002-es kampányban ráállt erre a megoldásra, amiből a kormányon lévőkkel folytatott ígéretlicit kerekedett ki. (A versenyt számszerűen, a költségvetési ráfordításokat tekintve a Fidesz nyerte meg.) Medgyessy Péter, a kijelölt miniszterelnök, a jó nevű gazdasági szakember nem volt tekintettel arra, hogy miből fognak megvalósulni a jóléti rendszerváltás beígért tételei. 2002 elején, amikor a növekedési lehetőségek korlátozottsága már nyilvánvaló volt – miközben az

MSZP programban évi 5-6 százalékos GDP többletet tételeztek fel – úgy jelentette be a párt vállalásait, hogy azok költségvetési vonzatát utólag számíttatta ki. (Senkiben nem merült fel a gyanú, hogy a tekintélyes gazdasági szakértő a levegőbe beszél, előbb vág, aztán mér.)

1998 és 2002 között azonban mégis volt különbség. Egyfelől az, hogy az MSZP sokkal konkrétabban jelölte meg elgondolásait, mint a rendszerváltás veszteseinek kárpótlását felvállaló Fidesz-politikusok, másfelől, hogy a választási kampányban elhangzottak zömét az MSZP a kormányprogramba is beemelte. Ellentétben az Orbán-kormánnyal, amely hatalomra kerülését követően váltig azt hangoztatta, hogy más a választási és más a kormányprogram (ez a befektetők megnyugtatására szolgált, akik a Fidesz győzelmétől nyugtalanok lettek).

A jelen helyett a jövőről beszélni

Minden kormány próbálkozik azzal, hogy a jelenbeli gondok helyett a jövőbeli megoldások ígéretével hozakodjon elő, de az időbeli csúsztatást az Orbán-kormány művelte mesterfokon, megerősítve az „álmok” és az „akarat” jelentőségének túldimenzionálásával. A Medgyessy-kabinet is próbálkozott ezzel, amikor újabb és újabb programokat hirdetett meg, illetve számos alkalommal értesített arról, hogy még hány kilométer autópálya épül – ám elődjénél kevesebb sikerrel. A Gyurcsány-kormány ideológiáját, a társadalmi együttélés igazságosabb alapokra helyezését is sokszor hallottuk már annak bemutatása helyett, hogy milyen örökséget hagyott rá a Medgyessy-kabinet (aminek megvallása, igaz, több szempontból is kellemetlen lett volna). A problémák megoldásának a végtelenített jövőbe való kitolása nem a tények szándékos meghamisítása, hanem csak figyelemelterelés, a mézesmadzag elhúzása az éhezõ előtt.

A társadalom tudatos megtévesztése két éven keresztül szépen fialt az Orbán-kormány számára az alátervezett infláció révén. 2000-re és 2001-re a kabinet olyan költségvetést fogadott el, amely 3-4 százalékponttal alacsonyabba tette a fogyasztói áremelkedést a reálisan várhatónál. Ebből több száz milliárd forintos olyan többletbevétele keletkezett a Fidesz-vezette kabinetnek, amit saját hatáskörben oszthatott szét a kampány részeként – utólag kérve a parlament jóváhagyását. Az infláció alátervezése kimerítette a tudatos megtévesztés tartalmát, hiszen nem tételezhetjük fel a kormány szakértőiről, hogy ostobák voltak, amikor mindenkinek és minden tényezőnek ellentmondóan irreális „jövőkép” prognosztizáltak és kommunikáltak a forint inflációjáról.

Más a beszéd és más a cselekvés

A társadalom tudatos megtévesztése, amikor – szebbé festeni a valóságot – a politika másról beszél, mint amiként cselekszik, vagy egyenesen tagadja azt, amit csinál. Ez utóbbinak mutatta iskolapéldáját az Orbán-kormány 1999-ben, amikor tagadta az elrontott költségvetés helyrehozatalát, elutasított mindenféle „csomagra” vonatkozó kiigazítási javaslatot. A Gazdasági Minisztérium kutatásvezetője is ráment arra, hogy ilyesmivel hozakodott elő. A kommunikáció arról szólt, hogy minden rendben van, miközben csendben végrehajtották a korrekciót. A szavak és a tettek különbözőségét a köznép azért nem érzékelte, mert olyan technikákat alkalmaztak (beruházások befagyasztása, privatizáció felpörgetése), amelyek nem érintették a jövedelmek és a fogyasztás alakulását.

2003-ban ugyanezzel a módszerrel próbálta a Medgyessy-kabinet helyrehozni az előző évi egyensúlyborulást, mérsékelni a költségvetési hiányt jóval kisebb gazdasági és nulla (vagy inkább mínusz) politikai hozadékkal. Mivel a helyzet súlyosabb volt, a pálya kilengése nagyobb és a külső konjunktúra erőteljesebb lendülete csak az év vége felé segített be, időleges korrekciót is alkalmazni kellett. 2003 júniusában először nyúltak hozzá a lakástámogatási rendszerhez, és vetettek be néhány tízmilliárd forintra rugó intézkedéssort (miután a „csomag” és a „reform” szavak használatát betiltották). Ám a június 4-én bejelentett

költségvetési megszorítás előtt, június 1-jén is még igen derűlátóan nyilatkozott a pénzügyminiszter – követve nyilván a kormányzati kommunikáció intencióit – a gazdaság helyzetéről. (2003 decemberében megismétlődött a helyzet.)

A választópolgár azt viseli a legnehezebben, ha becsapják. Amúgy többnyire úgy érzi, hogy becsapják, hogy a „politika úri huncutság”, de nem szeret ezzel nyilvánvalóan szembesülni. (A taxisblokádnak is ezért tört ki annak idején.) Minthogy a Medgyessy-kormány folyamatosan kímélni akarta közönségét (és ezzel magát), miközben a tényleges folyamatok túlnőtték a kímélhetőség határát, megszerzett népszerűségét többletét teljes egészében elvesztette.

Ellentmondásos értékelés és követelés

Ezt a technikát a Fidesz 2002-ben ellenzékbe kerülve alkalmazza. Eufémisztikusan következetes következetlenségnek nevezhetjük, amikor a bírálat középpontjában kizárólag a politikai népszerűség-keresés áll, és a szakértelem meg a józan ész szabadságolva van. Lényege, hogy belevinni minél több osztogatásba a kormányt, majd amikor ennek a csődje nyilvánvalóvá lesz, akkor erre rámutatni és közben folyamatosan újabb követelésekkel előállni – vagy saját kútfőből, vagy a kormányprogram ígéreteire hivatkozva -, amelyek tovább lökik a gazdaságot ezen a lefelé menő spirálon.

A Fidesznek 2002. évi ellenzékbe kerülését követően nincs átfogó gazdaságkritikája. A kormány csak mint a mindenkori aktuális gonosztevő lebeg a szemük előtt – ellentétben a mindenkori jótevővel, a jegybankkal. Ezzel a technikával azt a hamis látszatot kelti, hogy ő mindig és mindenre tudja a helyes választ, holott egyszerűen csak elvtelen, pontosabban egyetlen elvet követ, a hatalom megszerzésének túl nem becsülhető értékét. Mindig részleteket követel és soha nem valamilyen koncepció érvényesítését, mert így tudja – látszólag – elkerülni a rész követelések és értékelések ellentmondásosságát. Ám, ha együtt tekintjük azt, ami mellett kiáll, akkor a következő kép rajzolódik ki: adó- és járulékcsökkentés a költségvetési kiadások növelése és az államháztartás hiányának meg az adósság állományának a csökkentése. Ez nyilvánvaló képtelenség. A kiadásnövelés lehet több pénz követelése kultúrának, oktatásnak, sportnak, egészségügynek, önkormányzatnak, kiterjedtebb szociális ellátás stb.. Legyen erős a forint, mert gyenge ország akarhat csak gyenge valutát, de a külgazdasági egyensúly ne romoljon (az erős forinttól romlik), a magyar exportra termelő kis- és középvállalkozói kör valamint a turizmus virágozzék fel (ezeket az erős forint kifejezetten gátolja), és ne nőjön a munkanélküliség, ne zárjanak be gyárakat (ami szintén az erős forint velejárója). Állítsák vissza a lakástámogatási rendszert, de ösztönözni kell a megtakarításokat (ezért ne legyen például árfolyamnyereség-adó). Ne legyen privatizáció, az állam azonban mint tulajdonos teljesítse mindenütt a finanszírozási, tőkeellátási kötelezettségét, de csökkenjen az államháztartás kamatmentes hiánya. Az ellenzéki párt nem követel ugyan magas kamatokat, de nem is sürgeti a nagyobb gazdasági mozgásteret eredményező, a magyar vállalati kör helyzetét is javító kamatcsökkentést.

A Fidesz – ellentétben az MDF-fel – 2002-ben megszavazta a Medgyessy-kormány első száznapos programját, sőt, annak bővítésére tett javaslatot. Ugyanakkor támogatta a jegybank elnökének a kínálat élénkítésével szembemenő (noha Matolcsy Györgynek ez volt a „csodafegyvere”) árfolyam- és kamatpolitikáját, majd egy- másfél év múlva rácsodálkozott az adósságnövekedésben megjelenő következményekre. A párt ellenzéki magatartása méltatlan annak az ellenzéki szerepkörnek a betöltésére, ami a kormány kontrollját jelentené. Aktuális értékelései megannyi petárdát jelentenek, amelyek összességében kisütik egymást, s komolytalan, minimális szakszerűséggel sem bíró párt benyomását keltik, amelyek nincs átfogó koncepciója a gazdaságról, csak egymásnak is ellentmondó féligazságokat terjeszt, amivel tudatosan megtéveszti a választópolgárokat.

A tényektől függetlenül

Orbán Viktor a legutóbbi években a tényektől független értékelésekre ragadtatja magát, érzéseire, az ország(pontosabban templom-)járása nyomán benne megformálódott szubjektív benyomásokra hagyatkozik. Így beszél válságról, amikor növekszik a gazdaság, a családok „összetöpörödéséről” abban az évben (2003), amikor a reálkeresetek 13,6 százalékkal, az átlagnyugdíjak 8 százalékkal nőttek, az előző évekénél több lakás épült, minden korábbinál nagyobb volt a háztartások eladósodási hajlandósága. A 100 háztartásra jutó személyautók száma 7 százalékkal, a hifi-tornyoké 18 százalékkal, a mobil-telefonoké 38 százalékkal nőtt és megháromszorozódott a DVD-k száma a háztartásokban, az internettel rendelkező személyi számítógépeké pedig majdnem megduplázódott.

A volt miniszterelnök egyes benyomásaival helyettesíti a gazdaság egészéről rendelkezésre álló adatokat, és még ki is oktatja azokat, akik a szubjektív érzéseinek ellentmondó aggregált tényekre hivatkoznak. Orbán Viktor ezzel a politikai technikával nem elferdíti, hanem elhazudja a tényeket, ami méltatlan egy miniszterelnök-várományoshoz. A korántsem számszerűsíthető bizonytalanság terjedéséről, a biztonság megszűntéről tart rendre előadásokat, ami könnyen megérthető és átélhető. A gazdasági helyzetértékelés „én úgy gondolom” szublimálódik, az érzések pedig értelemmel nem cáfolhatók, mert merőben más dimenzióban léteznek. A Fidesz vezére most pontosan a fordítottját játssza el annak, mint amikor kormányfő volt. Akkor az eredményekkel való szüntelen politizálással sokakkal, akiknek a helyzete nem javult, el tudta hitetni, hogy másoknak, a többieknek az anyagi körülményei jobbak lettek. Most azokkal is el tudja hitetni, hogy rosszabb a helyzetük, akiknek valójában jobb lett. Így lehet elcsalni a jóléti rendszerváltás eredményeit, majd rámutatni annak nehezen viselhető, jövőt terhelő következményeire: az adósságállomány növekedésére.

Mit hoz a jövő? Nem tudjuk. De az előzmények ismeretében nem sok jóra számíthatunk, ha a számoknak nincs becsülete, ha azokat a táborok ízlése, kívánsága szerint csoportosítják, ha a politika a józan ész írmagját is kiírtja. Lehet, hogy a diktatúra előszobájába jutottunk?